

Bijlage 3. Behandeling van de adviezen bij het ministerieel besluit tot voorlopige bescherming als monument van Vereecken orgel in de Sint-Pietersbandenkerk in Zwalm (Dikkele)

Provincie: Oost-Vlaanderen

Gemeente: Zwalm, 6de afdeling, sectie A

Objectnummer: 4.01/45065/212.1

Dossiernummer: 4.001/45065/103.1

Omschrijving:

Vereecken orgel in de Sint-Pietersbandenkerk, Brouwerijstraat 10

Mij bekend om gevoegd te worden bij het besluit van heden:

Brussel,

07 DEC. 2017

De Vlaamse minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed,

Geert BOURGEOIS

1. Adviezen uitgebracht voorafgaand aan de voorlopige bescherming

1.1. Adviezen uitgebracht door de departementen en agentschappen van de beleidsdomeinen Omgeving, MOW en LV

1.1.1. Beleidsdomein Omgeving

Het advies werd gevraagd op 11 september 2017.

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van het onroerend goed. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

Conclusie: het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.1.2. Beleidsdomein Mobiliteit en Openbare Werken

Het advies werd gevraagd op 11 september 2017.

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van het onroerend goed. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

Conclusie: het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.1.3. Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Het advies werd gevraagd op 11 september 2017.

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van het onroerend goed. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

Conclusie: het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.2. Advies uitgebracht door de betrokken gemeente Zwalm

Het advies werd gevraagd op 11 september 2017.

Gemeente Zwalm

Het college van Burgemeester en Schepenen bracht op 10 oktober 2017 een ongunstig advies uit over deze bescherming. Het advies maakt integraal deel uit van het beschermingsdossier.

Behandeling van het advies:

"Voorafgaande opmerking :

Artikel 4 van het Europees Handvest inzake lokale autonomie, ondertekend in Straatsburg op 15.10.19851, stelt in artikel 4, zesde lid:

"De lokale autoriteiten dienen, voor zover mogelijk, tijdig en op gepaste wijze te worden geraadpleegd over de planning en de besluitvormingsprocedures aangaande alle zaken die hen rechtstreeks raken."

De gemeente betreurt het dat aan het initiatief tot voorlopige bescherming als monument van het Vereecken orgel in de Sint-Pietersbandenkerk in Dikkele, Zwalm geen volwaardig voorafgaandelijk overleg met de gemeente vooraf is gegaan (overigens ook niet met de

beherende kerkraad), waardoor de gemeente zich genoodzaakt ziet om op zeer korte termijn en louter schriftelijk een advies over te maken.

De overeenstemming van deze handelswijze met voormelde bepaling uit het Europees Handvest inzake lokale autonomie klemmt in het licht van de finaliteit van het nieuwe Onroerenderfgoeddecreet, dat gericht is op het vergroten van de betrokkenheid van het lokale niveau. De memorie van toelichting bij voormeld decreet stelt:

"Vergroten betrokkenheid lokale niveau: Traditioneel wordt het onroerenderfgoedbeleid grotendeels centraal door de Vlaamse overheid aangestuurd. De afstand tussen het Vlaamse beleid en de burger lijkt hierdoor soms nodeloos groot. Beslissingen betreffende onroerend erfgoed worden soms als directief of als onvoldoende gedragen ervaren. Het draagvlak voor dergelijke beslissingen is uiteraard gering. Bovendien gaan belangrijke kansen op lokaal niveau verloren. Door meer mogelijkheden en stimuli te creëren voor een onroerenderfgoedbeleid op het gemeentelijke en intergemeentelijke niveau geeft het Onroerenderfgoeddecreet invulling aan draagvlakverbreding en de creatie van een erfgoedreflex op alle bestuurlijke niveaus".

Antwoord:

Meer betrokkenheid van het lokaal niveau is inderdaad een doelstelling van het Onroerenderfgoeddecreet. Een van de concrete maatregelen om hiertoe te komen was het expliciet inschrijven van de verplichting om voorafgaand aan de voorlopige bescherming de betrokken gemeenten te raadplegen en om hun advies erover te vragen. Het Onroerenderfgoeddecreet verleent de gemeente hiervoor een termijn van dertig dagen (artikel 6.1.3). Die termijn geldt bovendien uniform voor alle instanties die om advies worden verzocht (de betrokken departementen of agentschappen en de VCOE). Het agentschap past als uitvoerende administratie nauwgezet de beschermingsprocedure toe die vastgelegd is in het Onroerenderfgoeddecreet en kan uiteraard geen ruimere adviestermijn toekennen. Waar de gemeente Zwalm de duur van de adviestermijn te kort vindt, en dus wettigheidskritiek uit op artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet, kan enkel worden gesteld dat het agentschap Onroerend Erfgoed hierop niet dienstig kan antwoorden, vermits dat niet tot zijn bevoegdheid behoort. De wettigheidstoetsing van normen is namelijk de bevoegdheid van de hoven en rechtbanken.

Daarnaast is tijdens de opmaak van dit beschermingsdossier meermaals contact geweest met de kerkfabriek, die toestemming verleend heeft om documenten in het rijksarchief in te kijken en om een plaatsbezoek uit te voeren in functie van de voorlopige bescherming als monument van het orgel.

"Ernstige belemmering voor de herbestemming van het kerkgebouw, mogelijk problematisch voor het in stand houden van de erfgoedwaarde op middellange termijn

Nergens in het beschermingsdossier wordt melding gemaakt van het kerkenbeleidsplan Zwalm, goedgekeurd door de bisschop van Gent en de gemeenteraad van Zwalm. De inhoud van dat kerkenbeleidsplan is nochtans een essentieel element.

Met name: de kerk van Dikkele zal onttrokken worden aan de eredienst door de bisschop en aldus herbestemd worden. Deze herbestemming zal niet door de huidige eigenaar, de gemeente, gebeuren. Het interieur van de kerk van Dikkele is niet beschermd.

Het college van burgemeester en schepenen is overtuigd dat een bescherming van het orgel in het kerkgebouw een ernstige hypotheek kan leggen op de herbestemming van het gebouw. Gelet op het stroomdiagram van het agentschap Onroerend Erfgoed uit 2017 zijn erfgoedpremies voor kerkgebouwen die onder een beschermingsmaatregel vallen enkel mogelijk indien een onttrekking van de eredienst heeft plaatsgevonden. Die herbestemming, of onttrekking aan de eredienst wordt door de bescherming van het orgel aanzienlijk bemoeilijkt.

Dit standpunt wordt als volgt verduidelijkt:

Principieel geldend voor elk als monument beschermd orgel geldt dat er een internationale consensus bestaat over volgende vaststellingen betreffende de link tussen het functioneren van het orgel en de akoestiek van het gebouw:

I De akoestiek van de ruimte waarin het orgel is geplaatst, is een wezenlijk onderdeel van de orgelklank;

I Wijzigingen in de akoestische situatie hebben directe gevolgen voor de orgelklank;

I De orgelklank aanpassen aan een nieuwe ruimtelijke situatie is zonder verlies van authenticiteit van de klank niet mogelijk.

Daarom is het wijzigingen van de akoestiek van een gebouw waarin zich een beschermd orgel bevindt als toelatingsplichtig opgenomen in de regelgeving:

Het Onroerendergoedbesluit van 16 mei 2014 zegt:

Art. 6.2.10. De volgende handelingen aan als monument beschermde orgels kunnen niet worden aangevat zonder de toelating van het agentschap of, zoals vermeld in artikel 6.4.4, §1, eerste lid, van het Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013, van de erkende onroerendergoedgemeente:

Ook indien het gebouw waarin zich het als monument beschermde orgel bevindt niet beschermd is als monument zijn deze bepalingen evenzeer van toepassing.

Concreet betreffende de kerkruimte van Dikkele: dit betreft een relatief kleine ruimte, een zaalkerk zonder zijbeuken. In deze kerk werd het orgel specifiek gebouwd voor de kerkruimte waarin het zich nu nog bevindt en is de oorspronkelijke klankgeving van het orgel dan ook afgesteld op de concrete akoestiek van dit gebouw.

Bij herbestemming van dit gebouw dient de as van orgel naar altaar akoestisch vrijgehouden te worden. Deze as correspondeert immers met een bepaalde nagalmtijd, waarop de mensuren (maatvoering) en intonatie van het pijpwerk is afgestemd. Het verstoren van de lengte van deze as kan dus als niet wenselijk worden beschouwd.

Conclusie uit het advies van de orgelconsulent van het agentschap Onroerend erfgoed: "het plaatsen van obstakels in een kerk op de as van orgel naar altaar, is te beschouwen als niet wenselijk, omdat dit de authenticiteit van de orgelklank binnen deze ruimte sterk zal verstoren."

Daarenboven zijn de zakelijk rechthouders en gebruikers ook verplicht om gerestaureerde, bespeelbare orgels regelmatig te bespelen en is het demonteren, verplaatsen of vervangen van het orgel of delen ervan is niet toegelaten.

De bescherming van het orgel hypothekeert aldus de conservatie van het erfgoed van het gebouw in zijn geheel omdat dit een extra verantwoordelijkheid, kost, maar vooral een ernstige belemmering zal vormen op een herbestemming voor mogelijke toekomstige eigenaars van het kerkgebouw. In het kader van een doordacht erfgoedbeleid voor Zwalm met de beste opties voor de toekomst is de extra bescherming van een orgel in een te herbestemmen gebouw voor de eredienst geen goede beslissing. Gevreesd wordt dat de bescherming van het orgel, de financiële sleutel om het kerkgebouw in stand te houden voor nu en toekomstige generaties, in de weg staat."

Antwoord:

De hoofdopmerking (dat de bescherming van het orgel een ernstige belemmering voor de herbestemming van het kerkgebouw betekent) is onterecht. Het behoud van een historisch orgel als werkend instrument verhindert allerminst een geslaagde herbestemming van een kerkgebouw, ook als dit een zaalkerk zonder zijbeuken is. Een mooi voorbeeld hiervan is de kloosterkerk van het minderbroedersklooster in Lanaken (Rekem, Patersstraat 36) die recent herbestemd werd tot winkel en waarin een extra verdieping werd gecreëerd. Ook bij het overleg tussen het agentschap Onroerend Erfgoed en de gemeente Zwalm op 17 oktober 2017 betreffende de herbestemming van de eenbeukige parochiekerk Sint-Martinus van Meilegem (Zwalm) werden er door het agentschap verschillende concrete suggesties gedaan om een herbestemming (en compartimentering) van het gebouw te verzoenen met het behoud ervan als klankkast voor het orgel, bijvoorbeeld door het plaatsen van een lage box in de kerk.

De opmerking dat in het beschermingsdossier nergens melding gemaakt wordt van het kerkenbeleidsplan Zwalm is terecht. Dit wordt aangepast.

De opmerking: "Gelet op het stroomdiagram van het agentschap Onroerend Erfgoed uit 2017 zijn erfgoedpremies voor kerkgebouwen die onder een beschermingsmaatregel

vallen enkel mogelijk indien een onttrekking van de eredienst heeft plaatsgevonden" is onterecht. Voor een gebouw beschermd als dorpsgezicht (zoals de Sint-Pietersbandenkerk in Zwalm) kan beroep gedaan worden op een premie voor werken aan het exterieur. Afhankelijk van het statuut van de eigenaar of het type erfgoed varieert het premiepercentage. Zowel kerkgebouwen erkend voor de eredienst als onttrokken van de eredienst komen in aanmerking voor een premie.

"Extra inhoudelijke opmerking bij het dossier:

pag. 4 "Na de sluiting van de kerk voor de eredienst in 2013".

Dit is onjuist, de bisschop besliste tot sluiting vanaf 1 januari 2016. Occasionele vieringen waren nog tot 31 december 2015 mogelijk in Dikkele. Dit staat correct in ons kerkenbeleidsplan, pag. 20, nochtans overgemaakt aan het agentschap Onroerend Erfgoed."

Antwoord:

Deze opmerking is terecht. Dit wordt aangepast in het inhoudelijk dossier.

Conclusie: het advies heeft invloed op het inhoudelijk dossier. Het inhoudelijk dossier werd als volgt aangepast:

- Er werd een verwijzing naar het kerkenbeleidsplan Zwalm toegevoegd (bij "1.2. Historisch overzicht" en "4. BRONNEN").
- Op pagina 4 werd "Na de sluiting van de kerk voor de eredienst in 2013" vervangen door: "Door het verminderen van het aantal vieringen begin 21ste eeuw".

1.3. Advies uitgebracht door de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed (VCOE)

Het advies werd gevraagd op 11 september 2017.

De VCOE bracht op 19 oktober 2017 een ongunstig advies uit over de bescherming van het onroerend goed. Het advies maakt integraal deel uit van het beschermingsdossier.

Behandeling van het advies:

"a) De commissie betreurt dat met het voorliggend beschermingsvoorstel het traject naar herbestemming van de parochiekerk wordt doorkruist."

Antwoord:

Het behoud van een historisch orgel als werkend instrument verhindert allerminst een geslaagde herbestemming van een kerkgebouw, ook als dit een zaalkerk zonder zijbeuken is. Een mooi voorbeeld hiervan is de kloosterkerk van het minderbroedersklooster in Lanaken (Rekem, Patersstraat 36) die recent herbestemd werd tot winkel en waarin een extra verdieping werd gecreëerd. Ook bij het overleg tussen het agentschap Onroerend Erfgoed en de gemeente Zwalm 17 oktober 2017 betreffende de herbestemming van de eenbeukige parochiekerk Sint-Martinus van Meilegem (Zwalm) werden er door het agentschap verschillende concrete suggesties gedaan om een herbestemming (en compartimentering) van het gebouw te verzoenen met het behoud ervan als klankkast voor het orgel, bijvoorbeeld door het plaatsen van een lage box in de kerk.

"De kerkenbeleidsplannen - een instrument dat werd ingeschreven in het onroerenderfgoeddecreet - vormen een belangrijke schakel in de ontwikkeling van een toekomstvisie op de vele parochiekerken in Vlaanderen. Het is voor de commissie dan ook niet aanvaardbaar dat het beschermingsdossier op geen enkele manier verwijst naar het Kerkenbeleidsplan, noch naar het kerkenportret." Als voorbeeld wordt verwezen naar de noodzaak voor dringende behandeling tegen zwammen ter hoogte van het doksaal (inspectieverslag van monumentenwacht, van 22/02/2012) die vermeld wordt in het kerkenportret.

Antwoord:

Deze opmerking is terecht. Een verwijzing naar het kerkenbeleidsplan wordt toegevoegd in het inhoudelijk dossier (bij "1.2. Historisch overzicht" en "4. BRONNEN"). Een verwijzing naar de noodzaak voor dringende behandeling tegen zwammen ter hoogte van het doksaal (inspectieverslag van monumentenwacht, van 22 februari 2012) wordt toegevoegd in het inhoudelijk dossier (bij "1.4 fysieke toestand van het onroerend goed").

"b) Daarnaast stelt de commissie vast dat het inhoudelijk dossier onvoldoende overtuigt en een aantal contradicties bevat. Onder punt 2.1. van het inhoudelijk dossier worden de erfgoedwaarden geëvalueerd. Bij de evaluatie van de artistieke waarde wordt het orgel beschreven als een "gaaf bewaard, representatief voorbeeld van het oeuvre van Petrus Joannes Vereecken". Bij het historisch overzicht (punt 1.2.): "Het is onduidelijk wanneer, maar later werd de dispositie van het orgel aangepast naar romantische smaak. Deze transformatie doet afbreuk aan de opzet van het oorspronkelijke orgel omdat hierbij enkele onlogische functiewijzigingen bij bepaalde registers werden doorgevoerd om meer grondtonige registers te bereiken. Ook werden pijpen verplaatst en werd de windvoorziening vernieuwd." Daarenboven wordt erop gewezen dat een register van het instrument ontbreekt en sommige registers onvolledig zijn."

Antwoord: Deze opmerking is terecht. De omschrijving "gaaf bewaard" is te ongenueanceerd en wordt vervangen door "herkenbaar".

"Het inhoudelijk dossier gaat in punt 3.2. in op de bijzondere voorschriften. Het dossier stelt: 'Omdat het onroerend goed dat is beschermd een orgel bevat dat deel uitmaakt van de bescherming...'. De commissie kan deze formulering niet ondersteunen en benadrukt dat de bescherming louter het orgel omvat en de kerk uitdrukkelijk is uitgesloten van de bescherming."

Antwoord: Deze opmerking is terecht. Deze formulering wordt vervangen door: "Omdat het onroerend goed dat is beschermd een orgel is..."

De commissie heeft twee opmerkingen bij het bijzondere voorschrift dat de zakelijkrechthouders en gebruikers ook verplicht zijn om gerestaureerde, bespeelbare orgels regelmatig te bespelen:

1. *"De commissie merkt op dat de kerk nog niet onttrokken is aan de eredienst. De zakelijkrechthouder is aldus de kerkfabriek van deze kerk en de parochie is de gebruiker."*

2. *"De kerk wordt echter vandaag niet meer gebruikt voor de eredienst. Uitgaande van de ontwikkelingsperspectieven in het kerkenbeleidsplan, is de kans dat een restauratiedossier wordt opgesteld en na restauratie het orgel regelmatig zal bespeeld worden in het kader van de eredienst klein. De richtlijnen met betrekking tot het regelmatig bespelen, zijn – gegeven deze context – bovendien veeleisend."*

Antwoord: Opmerking 1 is onterecht. Volgens de Vlaamse overheid (VLABEL) is de Gemeente Zwalm de zakelijkrechthouder.

Antwoord: Opmerking 2 is onterecht. Zoals de commissie zelf vermeldt, is de verplichting om het orgel regelmatig te bespelen enkel van toepassing na restauratie van het orgel.

"c) Tot slot wijst de commissie erop dat de beheersdoelstellingen in artikel 3 van het ministerieel besluit suggereren dat de huidige context van het instrument onvoldoende garanties biedt op een duurzaam behoud: 'de bescherming beoogt het behoud van het uitzicht, de bespeelbaarheid, de klank en de technische kenmerken van het historisch orgel. Hierbij wordt in het bijzonder verwezen naar de bestaande verwarmingsinstallatie, waarvan het gebruik schadelijk is voor het orgel, en naar het overmatig vocht in de torenruimte."

Antwoord: Deze opmerking is terecht maar heeft geen invloed. Juist omdat de huidige context van het instrument onvoldoende garanties biedt op een duurzaam behoud werden deze beheersdoelstellingen toegevoegd.

Conclusie: het advies heeft invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit. Het inhoudelijk dossier werd als volgt aangepast:

- Er werd een verwijzing naar het kerkenbeleidsplan Zwalm toegevoegd (bij "1.2. Historisch overzicht" en "4. BRONNEN").
- Een verwijzing naar de noodzaak voor dringende behandeling tegen zwammen ter hoogte van het doksaal (inspectieverslag van monumentenwacht, van 22 februari 2012) werd toegevoegd aan 1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed.
- De formulering "*Na de sluiting van de kerk voor de eredienst in 2013*" werd vervangen door: "*Door het verminderen van het aantal vieringen begin 21ste eeuw*" (bij 1.2. Historisch overzicht)
- De omschrijving "gaaf bewaard" werd vervangen door "herkenbaar" (bij 2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden).
- De formulering "*Omdat het onroerend goed dat is beschermd een orgel bevat dat deel uitmaakt van de bescherming...*" werd vervangen door: "*Omdat het onroerend goed dat is beschermd een orgel is...*" (bij 3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed).

Het ministerieel besluit werd als volgt aangepast:

- De omschrijving "gaaf bewaard" werd vervangen door "herkenbaar" bij de motivatie van de artistieke waarde.